

dr hab. Tomasz Matuszak, prof. ASP
Instytut Rzeźby, Wydział Sztuk Pięknych
Akademia Sztuk Pięknych
im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi

**Recenzja opracowana w związku z postępowaniem
w sprawie nadania stopnia doktora mgr Tomaszowi Swobodzie
wszczętym w Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach w dn. 18 grudnia 2020 r.
w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie artystycznej:
sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.**

Opinia sporządzona została w oparciu o przedstawioną przez kandydata dokumentację w formie pisemnej i cyfrowej, zawierającą rozprawę doktorską pt. *Animal space. Problematyka przestrzeni mieszkalnych dzikich zwierząt na podstawie ogrodów zoologicznych*. Dokumentacja dorobku artystycznego zawiera informacje i dokumentację fotograficzną prac z dziedziny fotografii, rzeźby, filmów video, oraz tekstów literackich a także dokumentację działalności edukacyjno-naukowej.

Ocena dorobku artystycznego i edukacyjno-naukowego

Pan Tomasz Swoboda przedstawił do oceny dysertację doktorską w formie cyfrowej i papierowej, która jest podzielona na dwa działy. Jeden to skatalogowany dorobek artystyczno-edukacyjny a drugi to opisowa część dysertacji wraz z załączoną dokumentacją fotograficzną. Studiując dokumentację dorobku artystycznego dowiadujemy się, że zainteresowania artystyczne Pana Tomasz Swobody są dość wszechstronne. Pan Tom Swoboda w latach 1993-1998 studiował na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Dyplom magisterski z wyróżnieniem otrzymał na w/w uczelni. Posiada na swoim koncie udział w 34 wystawach zbiorowych oraz jest autorem czternastu wystaw indywidualnych. Posiada dorobek edukacyjny: prowadził z przerwami zajęcia z rysunku, rzeźby i instalacji w ośrodkach polskich i Wielkiej Brytanii. Jest aktywnym artystą na polu organizacyjnym w zakresie powoływania, prowadzenia i bycia kuratorem. Godne odnotowania jest fakt, że działał jako współzałożyciel i kurator Galerii Szara w Cieszynie (2002-2004), był współzałożycielem The Underground Art Center w Clitheroe w Wielkiej Brytanii (2004-2005). W roku 2007 wykładał na wydziale artystycznym w Wrexham Glyndwr University w Walii jako artysta rezydent. W 2014 roku został stypendystą projektu *Artysta w Czasach Beznadziejności. Najnowszy wybór sztuki polskiej* w ramach działalności Galerii BWA we Wrocławiu. Jest też finalistą dwóch międzynarodowych konkursów fotograficznych Sony World Photography Awards i LensCulture Portrait Awards z roku 2018. Od 2018 roku był uczestnikiem Środowiskowych Studiów Doktoranckich w Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, które ukończył w 2023 roku.

W dalszej części dorobku artystyczno-edukacyjnego możemy się zapoznać z dziewięcioma projektami artystycznymi, które zostały dość dokładnie opisane oraz kilkoma luźnymi

M

reprodukcjami w ostatnim podrozdziale pt. Fotografia. Dowiadujemy się, że autor dysertacji „pracuje nad problematyką duchowości oraz pamięci reprezentowanej zarówno przez jednostkę, jak i wspólnotę. Interesują go takie zagadnienia jak trwanie oraz zmiana, a także niewyjaśnione naukowo fenomeny mistyczne o charakterze ludycznym, których nie da się zaliczyć do praktyk religii zinstytucjonalizowanych.”

Moje szczególne zainteresowanie wzbudziły projekty *Tymczasowy Bóg*, *Animals pace*, który jest również przedmiotem omawianej dysertacji oraz *Narysuj mi Boga*. W *Narysuj mi Boga* Pan Swoboda poprosił trzech duchownych, katolickiego księdza, kobietę pastor, rabina oraz piosenkarkę związaną ze wspólnotą protestancką do zinterpretowania za pomocą stworzenia artefaktów pojęcia duchowości i ale również docieczenia powodów innych interpretacji duchowości zależnie od wyznawanej religii. Efektem było zaprezentowanie fotograficznych portretów uczestników projektu u boku własnoręcznie wykonanych przez nich artefaktów. Z opisu projektu wynika, że był on poprzedzony wieloma rozmowami z zaproszonymi gośćmi, jednakże do dokumentacji nie został dołączony ich zapis. Jak również brakuje pieśni modlitwy jednej z uczestniczek projektu.

Innym projektem bardzo istotnym w praktyce autora wydają się być *Animal Space*, który według doktoranta prowadzi od kilku lat, i który jest zarazem częścią dysertacji i realizacji doktorskiej. Na ten post-humanistyczny manifest artystyczny składają się liczne zdjęcia z ogrodów zoologicznych, obiekty ze stali i drukowana tkanina. Projekt o niezwyklej intensywności oddziaływania jest refleksją nad zasadnością przetrzymywania i prezentowania dla celów poznawczo rozrywkowych zwierząt w ogrodach zoologicznych. Fotografie prezentują jedynie opustoszałą architekturę wnętrz, w których przetrzymywane są zwierzęta zazwyczaj przez całe życie. W ten sposób autor snuje opowieść o tych niemych bohaterach ukazując jedynie dość okrutny w wyrazie przymusowy habitat tych stworzeń. Trzecim z omawianych tutaj projektów jest praca pt. *Tymczasowy Bóg*, pokazywanym na wystawie w Zamku Ujazdowskim w 2023 roku. Praca polega na wyabstrahowaniu z otoczenia za pomocą ekranu z białej tkaniny ogrodowego drzewa i przeniesieniu jego wizerunku do wnętrza galerii w formie trójściennego boksu. Zabieg ten jest dla mnie bardzo ciekawym działaniem, gdzie żywa roślina w formie fotograficznej dioramy zostaje włożona do pustego galeryjnego white-box'u i tworzy w ten sposób czysty abstrakt. Autor zamienia żywą roślinę w ponadczasową ideę coś na kształt rodzącej się myśli w głowie.

Pan Tom Swoboda w różnych swoich realizacjach podejmuje wątki ludzkiej pamięci, zagadnienia socjologiczne jak w *Who is the schoolmaster?* czy bada fotograficznie zmieniającą się materię żółtej szmaty na przestrzeni lat w cyklu fotograficznym pt. *Satori*. Jego zainteresowania oscylują wokół duchowości, gdzie artysta na podstawie artefaktów, wywiadów i fotografii próbuje odtworzyć studium cudów i relikwii.

Na podstawie dokumentacji projektów artystycznych wyrażam opinię, że Pan Swoboda jest twórcą bardzo interesującym i samodzielnym podążający własną drogą w swych poszukiwaniach. Jednakże muszę zaznaczyć, że dokumentacja dorobku jest w moim przekonaniu nie pełna i często dość niekonsekwentna. Zgromadzona dokumentacja nie posiada odpowiednich podpisów, są one pozbawione określenia techniki wykonania, brakuje daty powstania dzieła, rozmiaru oraz miejsca prezentacji. Poza tym podpisy występują raz w języku polskim w innych przypadkach w języku angielskim. Natomiast

opisy do prac nie trzymają się jednej konwencji i tak mamy dość opisowe fragmenty jak w przypadku *Animal Space*, gdzie autor opisuje swą pracę cytatem w trzeciej osobie nie podając przy tym źródła jak również niezwykle poetyckie opisy w przypadku pracy *Tymczasowy bóg*, który to tekst można zaliczyć do prób literackich. Ten brak konsekwencji w opisywaniu dokumentacji niepotrzebnie ją osłabia, powoduje zamęt i trudności z interpretacją. Ponadto w tekst ilustrujący projekt *Narysuj mi boga* jest identyczny w przypadku pracy *Pieśń Ishti*. Nie jestem w stanie określić czy to jest błąd na zasadzie kopiuj wklej czy *Pieśń Ishti* jest częścią projektu *Narysuj mi boga*, to niestety z dołączonych opisów nie wynika. Ponadto dokumentacja fotograficzna projektu *Pieśń Ishtii* jest dalece niewystarczająca, widzimy jedynie żółte wnętrza z czarnym kubikiem pośrodku, natomiast zawartość książeczki leżącej na kubiku nie jest przedstawiona.

W ostatnim rozdziale dotyczącym fotografii, w większości przypadków fotografie opatrzone są podpisami *Tom Swoboda / Photography*, nie posiadają tytułów, rozmiarów i daty powstania. Tak przygotowana dokumentacja niestety pozostawiła mi w procesie oceny kilka istotnych znaków zapytania. Zbyt duża, nomen omen swoboda w potraktowaniu materiału dokumentacyjnego w mojej opinii jest wynikiem braku dostatecznej rzetelności w jej przygotowaniu.

Ocena części opisowej i realizacyjnej dzieła

Praca teoretyczna Pana Swobody składa się z jasno określonych rozdziałów, opatrzonych wstępem, przypisami i spisem bibliograficznym oraz listą ilustracji. Praca *Animal Space. Problematyka przestrzeni mieszkalnych dzikich zwierząt na podstawie ogrodów zoologicznych* to wnikliwa analiza problematyki przestrzeni mieszkalnych dla dzikich zwierząt występujących we współczesnych ogrodach zoologicznych. Obserwacje, teksty i prace fotograficzne pochodzą z trzech różnych miejsc w Polsce. Autor dysertacji zastanawia się nad sensem istnienia takich miejsc, sposobom organizacji i funkcjonowania w przeszłości i teraźniejszości. Rozważa źródła kulturowe tego zjawiska i stara się dostrzec ich podłoże w kontekście filozofii, religii czy antropologii kultury. Główna część dysertacji to rozmowa przeprowadzona przez badaczkę dr Agatę Ciastoń z autorem.

Pan Swoboda uznał, że przedstawiony rodzaj rozmowy będzie najbardziej adekwatną formą dla sformułowania problematyki, którą się zajmuje w pracy doktorskiej. W rozmowie poruszone zostały główne aspekty dotyczące źródeł powstania samego projektu, poprzez odniesienie się do wspomnień z przeszłości i rodzinnej historii powiązanej z hodowlą egzotycznych ptaków, oraz zagadnienia odczuwania i interpretowania architektury ogrodów zoologicznych. Jest to próba z jednej strony analizy problemu, ukazanie usiłowania do przekształcenia i dostosowania do współczesnego odczuwania architektury, w której zwierzęta są przetrzymywane.

„W sposób świadomy buduję tego typu projekty na bazie fotograficznej dokumentacji. Trzymam się stanu faktycznego, rzeczy, miejsc, historii. Po drugiej stronie stawiam pamięć, przeczucia, emocje, rozmowy. Ważne dla mnie jest, by dotrzeć do rzeczywistego doświadczenia, języka, anatomii ciała lub terytorium. Fascynuje mnie rzeczywistość znajdująca się pomiędzy. Niedookreślona, będąca w stanie rozwoju, zanikania lub ta,

której nie da się wytłumaczyć jednoznacznie, a w formie materialnej. Tak właśnie postrzegam ogrody zoologiczne. Lubimy te miejsca, a jednocześnie nie mamy zgody na zamknięcie zwierząt w niewoli klatki.” – czytamy w dysertacji i staje się to można powiedzieć leitmotiwem całego projektu.

Odejście od antropocentrycznego ogniskowania rzeczywistości staje się myślą przewodnią a prace fotograficzne opustoszałych sztucznych habitatów zwierząt w zoo swego rodzaju oskarżeniem w kierunku ich kreatorów. Duża część pracy doktorskiej poświęcona jest rodzajom barier odgradzających nas oglądających od oglądanych zwierząt. W procesie tzw. ‘humanizacji’ warunków bytowych zwierząt coraz częściej rezygnuje się ze stosowania krat i prętów na rzecz stosowania szkła, ogromnych witryn, które nie przeszkadzają w oglądzie a z drugiej strony mają być niewidoczną barierą dla zwierząt. Ten szklane witryny stają się również często wykorzystywane przez Pana Swobodę w pracy artystycznej doktoratu. Ich refleksy i odbicia obrazu z otaczającej przestrzeni stają się niejako ‘głównym bohaterem’ prezentowanych prac fotograficznych. Dają poczucie przenika się terytoriów i w nowy, jednak cyniczny sposób dają iluzję wolności. Puste przestrzenie sztucznie wytworzonych siedlisk przestrzeni ogrodów zoologicznych niosą ze sobą przecucie cierpienia i samotności, które musi być udziałem ich lokatorów. Ten rodzaj opowieści o głównych aktorach, którymi są zwierzęta w tym wypadku, ukazując ślady egzystencji człękkształtnych w postaci urządzonych mieszkań stają się powodem do zmiany postrzegania w kategoriach z o ‘czymś’ na o ‘kims’. W ideach posthumanizmu najbardziej dla mnie przekonujące są koncepcje opisujące zasadniczą zmianę, jaka dokonuje się w postrzeganiu pozycji człowieka w środowisku współdziałających z nim innych istot żywych. Przedrostek ‘post’ determinuje myślenie o wyczerpywaniu się tradycyjnego, utrwalonego historycznie paradygmatu, w którym człowieka jest centralnym punktem świata. Prace artystyczne i postawa prezentowana w dysertacji pisemnej doktoratu są tej postawy prawdziwym urzeczywistnieniem.

Dysertacja Pana Toma Swobody nie jest standardowym opisem pracy doktoranckiej. Autor posługuje się dość luźnym stylem w formatowaniu kolejnych rozdziałów, które przechodzą od wspomnianej rozmowy do prób literackich opisów doświadczenia przestrzeni mieszkalnych czy nawet rejestracji własnych snów dotyczących podejmowanej problematyki. Jest to interesujący zabieg odejścia od sztywnej reguły standardu pracy doktorskiej, który nie odbiera jej głębi ani powagi analizowanej problematyki.

W dysertacji znajduje się też istotny rozdział pt. *Gówniane słońce mangaby*, który jest opisem i relacją, również fotograficzną szczególnej interakcji przez szybę z człękkształtną małpą nanoszącą na powierzchnię szkła rysunek za pomocą własnych odchodów. To bliskie spotkanie z dzikim zwierzęciem i rejestracja fotograficzna przynosi na myśl porównania z ‘kolebką ludzkości’, pierwotnymi aktami kreacji i niedoskonałymi próbami porozumienia międzygatunkowego.

Ostatni rozdział to opis dotyczący pracy wideo opartej na technice found footage. Tytułowe *Inwazje* to wideo przedstawiające przypadkowe lub w innych przypadkach intencjonalne wtargnięcia w integralną przestrzeń dzikich nie udomowionych zwierząt. Wideo jest poprzątkowane kilkuklatkowymi przebłyskami fotograficznymi zdjęć

historycznych. Główna narracja jest przerywana inną, która jednak jest tak krótka, że jest trudna do zarejestrowania bez przewijania filmu metodą poklatkową. Historyczne zdjęcia przedstawiają rdzennych mieszkańców Azji i Afryki, pozamykanych w drewnianych kojcach, wystawionych na ogląd dla bardziej 'cywilizowanej' części ludzkości. Te dwie narracje stwarzają dodatkowe napięcie i nakładają uzupełniająco historię opartą na paradygmacie człowieka czyniącego ziemię sobie poddaną jako bezpośrednie odzwierciedlenie historii biblijnych.

Dysertacja Pana Swobody jest lekturą bardzo ciekawą, wyłania się z niej obraz osoby mocno zaangażowanej we własne poczynania twórcze. Po stronie mankamentów postrzegam zbyt oszczędne przedstawienie konkretnych prac artystycznych jako wyszczególnionych do upublicznienia doktoratu. Zabrakło w pracy też swoistej 'makiety' projektu wystawy doktorskiej. Stąd nie wiem które prace wejdą w jej skład, a które zostaną pominięte. Rozmiar i sposób materializacji prac fotograficznych też nie został określony co postrzegam po stronie słabych punktów doktoratu. Cykl rysunków dedykowany rozdziałowi pt. *Wojna zmienno-rasowych* nie posiada wyszczególnionych rozmiarów co stanowi kolejny błąd i powtórzenie pewnych nonszalanckich niedociągnięć pojawiających się wcześniej w opracowaniu dorobku artystycznego.

Na podstawie przedstawionych przez kandydata materiałów stwierdzam, że Pan Tom Swoboda jest interesującą osobowością artystyczną, która mając szeroką świadomość materii, w której się porusza oraz możliwości, potrafi te elementy w odpowiedni sposób dobrać, starając się znaleźć swój własny język artystyczny.

Artystyczna i intelektualna wartość przedstawionych do oceny dzieł (nie wyłączając wcześniejszych osiągnięć artystycznych), jak również wysoki poziom zaprezentowanej pracy teoretycznej, pozwalają mi w jednoznaczny sposób stwierdzić, iż aktywność Pana Swobody wnosi istotny wkład w rozwój współczesnej praktyki artystycznej.

(W związku z powyższym) stwierdzam, że praca doktorska mgr Tomasza Swobody spełnia wymogi określonych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (tekst jedn. Dz. U. z 2023, poz. 742) i popieram wniosek o nadanie mgr Tomaszowi Swobodzie stopnia doktora w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie artystycznej: sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.

dr hab. Tomasz Matuszak, prof. ASP

